

Dr. Namık SAÇLI

**OSMANLI DEVLETİ'NDE
AMERİKAN EKONOMİK VARLIĞI
(1850-1908)**

**FİLİZ KİTABEVİ
İSTANBUL
2024**

Aralık 2024

ISBN: 978-625-6134-69-0

BASKI - CİLT

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Matbaacı Sertifika Numarası: 77398

YAYINLAYAN

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Cemal Yener Tosyalı Cad. No: 57/A (113)
Vefa-Fatih/İSTANBUL
Tel: (212) 527 0 718
(850)441 0 359
Faks: (212) 519 20 71

www.filizkitabevi.com

bilgi@filizkitabevi.com

Yayıncı Sertifika Numarası: 77398

Copyright© Bu kitabın Türkiye'deki yayın hakları Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım Petrol Ürünleri San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve paragrafı kısmen veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile veya başka herhangi bir şekilde çoğaltılmaz, dağıtılamaz. Normal ölçüyü aşan iktibaslar yapılamaz. Normal ve kanunî iktibaslarda kaynak gösterilmesi zorunludur.

Dr. Namık Saçlı

Namık Saçlı, 1985 yılında Adana'nın Ceyhan ilçesinde doğdu. Üç yaşından on sekiz yaşına kadar İskenderun'da yaşadı. Mithatpaşa İlkokulu'ndan sonra İstiklal Makzume Anadolu Lisesi'nde önce ortaokulu, sonra fen bilimleri alanında liseyi tamamladı. İlk lisansını Marmara Üniversitesi İşletme bölümünde bitiren Saçlı, yüksek lisansını Bahçeşehir Üniversitesi İşletme programından aldı. Doktora önce Marmara Üniversitesi Pazarlama bölümünde başladı. İstanbul Üniversitesi Yakınçağ Tarihi doktora programından kabul alınca ilk doktorasını bırakarak bu programa geçti. Ayrıca, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Tarih lisansını da 2021'de birincilikle tamamladı. Saçlı, on yıla yakın bir süre dış ticaret sektöründe çeşitli departmanlarda (ithalat, ihracat, uluslararası lojistik, kambiyo, operasyon) çalıştı. Akabinde iki sene İstinye Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu'nda öğretim görevlisi olarak işletme, pazarlama ve lojistik dersleri verdi. Kitabın konusunu oluşturan doktora tezini, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda 2024 yılında başarıyla savundu.

Merve'ye

ÖNSÖZ

İktisadî faaliyetler finans, hizmet ve dış ticaret gibi başlıklara ayrılabilir. Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan iktisadî faaliyetlerinin incelendiği bu kitap ise özellikle dış ticaretin varlığına odaklanmıştır. Zira, ilişkilerin bu başlık etrafında şekillendiği tespit edilmiştir. Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün ilk kısmında hukukî metinlerin teknik olarak ne söyledikleri ve sahada hangi sonuçları ürettikleri anlatılmaktadır. Bu nedenle de detay ağırlıklı bir bölümdür. İkinci kısmında ise siyasi konular ele alınmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde iki ülke arasında gidip gelen ürünlere odaklanılmış ve emtia tarihi merkezli bir okuma yapılmıştır. Kanaatimizce kitabın en can alıcı kısmı olan dördüncü bölümse ticarete dair önce pazarlama perspektifiyle bir bakış sunmakta, devamındaysa organizasyonun yapı sökümünü yapmaktadır. Bu sökümün içinde misyonerler, azınlıklar, dağıtım ağının seçimi, üretilen ticaret hacminin özellikleri ortaya konulmaktadır.

Bu kitap İstanbul Üniversitesi'nde savunduğum doktora tezine dayanmaktadır. Konuyu bazen öğrenciler danışmanlara önerirken, bazen de tam tersi olabilmektedir. Bu ağırlıkta bir incelemenin altından kalkabileceğimi düşünen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Metin Ünver'in yönlendirmesi olmasaydı böyle bir çalışma vücuda gelmeyecekti. Konu hem coğrafya hem sene hem ürün hem de kaynak çeşitliliği baz alınırsa geniş olarak kabul edilebilir. Bunun üstesinden gelebilmek için, izleme komitesindeki hocalarımın da yönlendirmesiyle, akademik anlamda tarih ve işletme/pazarlama bölümlerindeki eğitim geçmişimin yanı sıra dış ticaret sektöründe emek verdiğim on seneyi de arka planda değerlendirdim. Danışman Hocamın söylediği en küçük cümleler dahi Büyük Patlama etkisiyle önümde muazzam kapılar açtı. 2018-2024 arasında benim için oldukça uzun olan bu süreç sonunda tarih bilimine küçük de olsa katkı sunmuş olmayı umuyorum. Bu noktada desteklerini esirgemeyen Metin Hocamın müstesna yerini vurgulamalıyım.

Bu çalışmanın ideal bir seviyeye gelmesinde katkıları olan her biri alanında uzman jüri üyesi hocalarıma çok teşekkür ediyorum. Prof. Dr. İsmail Hakkı Kadı iktisadî perspektiften süreç boyunca önemli katkılar

sağladı. Prof. Dr. Mahir Aydın'ın özellikle usule dair yönlendirmeleri önemliydi. Türkiye'de Amerika çalışmaları denilince akla ilk gelen bilim insanı olan Prof. Dr. Çağrı Erhan'a katkıları için teşekkür ediyorum. Özellikle diploması konusunda uzmanlığı ile yolumu aydınlatan Prof. Dr. Namık Sinan Turan'a minnettarım.

Çalışmaya katkı veren kıymetli dost ve arkadaşlarımı da anmadan geçemeyeceğim: Bana iktisadî konularda yol gösteren, tüm grafiklerimi ve üzerine yaptığım analizlerimi inceleyen uluslararası iktisatçı Prof. Dr. Burcu Berke; yine dördüncü bölümü okuyup değer katan pazarlama akademisyeni Doç. Dr. Osman Özdemir; araştırma yöntemleri üzerine istişarelerde bulunduğum felsefe tarihçisi Dr. Öğr. Üyesi Nazan Yeşilkaya; idarî konularda yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Serdar Sevmizler ve Dr. Semih Sefer'e şükranlarımı sunuyorum. İsimlerini andığım her bir kişinin varlığı süreç boyunca bana büyük güç verdi.

Bu çalışmayı vücuda getirmek beni olgunlaştıran bir eylem oldu. Bununla beraber altı yıl yaşlandığımı söyleyebilirim. Geriye dönüp baktığım zaman ailemle geçirebileceğim kıymetli zamanlardan feragat ettiğimi itiraf etmeliyim. Fakat ailemdeki herkes benim hep bir doktor olmamı istemişlerdi. Bu noktada annemin ve babamın üzerimde var olan emeklerini anlatmaya kelimelerim kifayetsiz kalır. Onlar için "eğitim" dendiği zaman akan sular durmaktaydı. Her ne kadar hep karşılıksız verseler de bu kitapla onlara vefa borcumu ödeyebilmiş olmayı umuyorum. Eşimle evlilik sürecimiz boyunca yaptığım çalışma büyük bir başlık olarak hayatımızda var oldu. Bu nedenle kendisi zaman konusunda epey bir fedakârlıkta bulunmak zorunda kaldı. Belki birlikte daha çok vakit geçirebilir; seyahat edebilir ve film izleyebilirdik. Kendisinden çaldığım bu zamanı telafî etmeyi umuyorum. Eşim Doç. Dr. Merve Saçlı'ya da hem süreçte hem de son okumadaki akademik desteği için oldukça teşekkür ediyorum.

Son olarak, uzun bir araştırma sürecinin ürünü olan bu kitabın okuyucusuyla buluşmasını mümkün kılan Filiz Kitabevi'nin sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni Oğuzhan Oruç beyefendiye teşekkürlerimi sunuyorum.

Namık Saçlı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VII
TABLolar LİSTESİ	XV
GRAFİKLER LİSTESİ	XIX
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XXIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ-ABD İLİŞKİLERİNİN HUKUKİ TEMELLERİ

1.1. 1830 Antlaşması ve Sonuçları.....	15
1.1.1. 1830 Antlaşmasında Vergi	16
1.1.2. 1830 Antlaşmasında Dördüncü Madde Meselesi	22
1.1.3. 1830 Antlaşmasında Konsolosluklar	31
1.1.4. 1830 Antlaşmasında Karadeniz	32
1.1.5. 1830 Antlaşmasının Diğer Maddeleri.....	33
1.2. 1862 Antlaşması ve Sonuçları.....	35
1.2.1. 1862 Antlaşmasında Gümrük Vergileri ve Tarifeler	37
1.2.2. 1862 Antlaşmasında Yasaklar	45
1.2.3. 1862 Antlaşmasında Dâhilî Vergiler	49

1.2.4. 1862 Antlaşmasında Gemiler, Limanlar, Seyrüsefer ve Boğaz Geçişleri.....	52
1.2.5. 1862 Antlaşmasında Transit Ticaret.....	55
1.2.6. 1862 Antlaşmasında Tanınan Haklar, Eşitlik ve Amerikan İthalatı	56
1.2.7. 1862 Antlaşmasının Uygulamaya Dönük Hükümleri	58
1.3. 1862 Antlaşmasının Fesih ve Yenileme Çalışmaları.....	61
1.4. 1874 Antlaşmaları	77
1.4.1. Tebdîl-i Tâbiyyet Antlaşması ve Yabancıların Emlâk Tasarrufuna Dair Mazbata	78
1.4.2. Tebdîl-i Tâbiyyet Antlaşması'nın 1875 Tarihli Tashîhi.....	82
1.4.3. Tebdîl-i Tâbiyyet Antlaşması'nın İçeriği	85
1.4.4. İade-i Mücrimîn Antlaşması'nın İçeriği	87
1.4.5. Tebdîl-i Tâbiyyet Antlaşması'nda Onay Sorunu ve Kriz.....	88
1.4.6. Birinci Gemi Krizi ve Sonrasında Tebdîl-i Tâbiyyet Meselesi (1895).....	100
1.5. 1905-1907 Vergileri, Diplomatik Savaş ve İkinci Gemi Krizi.....	108

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN ABD'YE İHRACATI

2.1. Dokuma Hammaddesi, Ürünleri ve Atıkları	116
2.1.1. Yün	116
2.1.2. Halı ve Kilim	130
2.1.3. Paçavra.....	138
2.1.4. Geleneksel El İşçiliğinden Ürünler.....	140
2.1.5. Diğer Tekstil Hammaddesi ve Ürünleri.....	142

2.2. Bitkisel Ürünler	144
2.2.1. Meyan Kökü	145
2.2.2. Kuru Meyveler.....	153
2.2.3. Afyon.....	165
2.2.4. Diğer Bitkisel Ürünler	171
2.2.4.1. Yağlı Tohum ve Meyveler.....	171
2.2.4.2. Bitkisel Zamklar ve Reçineler	172
2.2.4.3. Kahve.....	174
2.2.4.4. Boya ve Tabaklamada Kullanılan Bitkisel Ürünler..	174
2.2.4.5. Çeşitli Bitkisel Ürünler	176
2.3. Keçi Derisi.....	177
2.4. Yaprak Tütün.....	181
2.5. Gül Yağı	185
2.6. Mineral Maddeler	189
2.6.1. Zımpara Taşı.....	190
2.6.2. Krom Cevheri (Kromit Hadid)	194
2.6.3. Diğer Mineral Maddeler	196
2.7. Diğer İhracat Kalemleri.....	198
2.7.1. Hayvansal Ürünler.....	199
2.7.2. Yağlar	201
2.7.3. Alkollü İçkiler ve Çeşitli Hazır Gıda Ürünleri	202
2.7.4. Kimyasal Ürünler	203
2.7.5. Metal Eşya	204
2.7.6. Kauçuk.....	204
2.7.7. Ahşap.....	204
2.7.8. Çeşitli Taşlar, Mermer, Seramik, Porselen, Cam ve Boncuklar.....	204
2.7.9. Diğer Ürünler.....	204

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABD’NİN OSMANLI DEVLETİ’NE İHRACATI

3.1. Gaz Yağı.....	209
3.2. Rom ve Diğer Alkollüler.....	219
3.3. Pamuklular.....	225
3.4. Yağlar	235
3.5. Demir & Çelik	240
3.5.1. Tel Çivi	242
3.5.2. Diğer Demir ve Çelik Ürünler	245
3.6. Makineler.....	249
3.6.1. Tarım Alet ve Makineleri	251
3.6.2. Pompalar ve Yel Değirmenleri	263
3.6.3. Buhar Makineleri ve Kazanları.....	266
3.6.4. Dikiş Makinesi.....	267
3.6.5. Daktilo	272
3.6.6. Diğer Makineler.....	272
3.7. Buğday Unu, Buğday ve Nişasta.....	274
3.8. Deri ve Ayakkabı.....	287
3.8.1. Deriler, Mamûl Deriler ve Deriden Mamûller.....	288
3.8.2. Deri ve Lastik Ayakkabılar ile Botlar.....	290
3.9. Diğer İthalat Kalemleri.....	295
3.10. ABD’den Osmanlı Devleti’ne İhraç Edilen Üçüncü Ülke Ürünleri	300
3.11. Askerî Nitelikli Alımlar.....	302

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
PAZARLAMA, NAKİT AKIŞI, TİCARET VE MİSYONERLİK
İLİŞKİSİ

4.1. Pazarlama Stratejileri ve Engelleri Aşma Çabaları	305
4.2. Acenteler ve Faaliyetleri.....	324
4.3. Taklitçilik	336
4.4. Ödeme Sorunları.....	339
4.5. Navlun Pazarında Amerikalılar	347
4.5.1. Barber Line ve Sonrası	360
4.6. Bir Tutundurma Aracı Olarak Reklam	369
4.7. Gayrimüslimlerle İlişkiler, Göçün Etkisi	373
4.7.1. Gayrimüslimlerle İlişkiler.....	373
4.7.2. ABD'ye Göçün Etkisi.....	381
4.8. Misyonerlik ve Ticaret İlişkisi.....	385
4.9. Osmanlı-ABD Arasındaki Dolaylı ve Transit Ticaret.....	407
4.9.1. ABD'nin Osmanlı Menşeli Ürünleri Üçüncü Ülkelerden Dolaylı İthalatı	407
4.9.2. ABD Transit Ticaretinde Osmanlı Emtiası	410
4.10. Genel Dış Ticaret Dengesi	411
SONUÇ	419
KAYNAKÇA	423
EKLER	455
DİZİN	533

TABLolar LİSTESİ

- Tablo 1:** ABD tarafından 1 pound meyan kökü macununa uygulanan ithalat vergisi: 148
- Tablo 2:** Osmanlı Devleti'nden ABD'ye ihraç edilen meyvelerin oransal dağılımı, 1850-1868 ile 1884-1909: 154
- Tablo 3:** ABD tarafından incir, üzüm, kuş üzümü ve hurmaya uygulanan ithalat vergileri (1 pound miktar): 157
- Tablo 4:** ABD'nin 1 pound ham afyona uyguladığı ithalat vergisi: .. 168
- Tablo 5:** Osmanlı Devleti'nden ABD'ye ham afyon ihracatının on yıllık zaman dilimlerinde miktar ve yüzdeler oranı, 1850-1909: 170
- Tablo 6:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye ihraç ettiği zamk ve reçinelerin nominal değerinin on yıllık dilimlere göre dağılımı, 1850-1909: 173
- Tablo 7:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye kahve ihracatı, 1899-1909:.. 174
- Tablo 8:** Osmanlı Devleti'nden ABD'ye ihraç edilen boya ve tabaklamada kullanılan bitkisel ürünlerin nominal değerlerinin on yıllık dilimlere göre yüzdeler dağılımı, 1850-1909: 175
- Tablo 9:** Osmanlı Devleti'nden ABD'ye ihraç edilen derilerin nominal değerlerinin on yıllık dilimlere göre yüzdeler dağılımı, 1850-1909: 178
- Tablo 10:** Osmanlı Devleti'nden ABD'ye ihraç edilen tütün ve tütün mamûllerinin on yıllık dilimlere göre ihracatı, 1850-1909:181
- Tablo 11:** Osmanlı Devleti'nden ABD'ye ihraç edilen uçucu yağların nominal değerlerinin on yıllık dilimlere göre dağılımı ve yüzdeleri, 1850-1909: 188

Tablo 12: Osmanlı Devleti'nden ABD'ye ihraç edilen mineral maddelerin nominal değerleri ve oransal dağılımları, 1850-1909:	190
Tablo 13: Osmanlı Devleti'nin ABD'den alkol ve alkollü ürünler ithalatının nominal büyüklükleri ve oransal dağılımı, 1850-1909:	220
Tablo 14: 1862 gümrük tarifesinde Amerikan pamuklu ürünleri:	227
Tablo 15: Osmanlı Devleti'nin ABD'den yağ ithalatı, 1850-1909: ..	235
Tablo 16: Osmanlı Devleti'nin ABD'den ithal ettiği metal ve metal eşyalar, 1850-1909:.....	241
Tablo 17: Osmanlı Devleti'nin ABD'den makine ithalatının nominal değerlerinin on yıllık dilimlere göre dağılımı, 1859-1909:	250
Tablo 18: Osmanlı Devleti'nin ABD'den ithal ettiği makinelerin nominal değerlerinin türlerine göre dağılımı, 1859-1909:..	250
Tablo 19: Osmanlı Devleti'nin ABD'den yüksek miktarda buğday unu ihraç ettiği seneler:.....	282
Tablo 20: Osmanlı Devleti'nin ABD'den ithal ettiği deri ve deriden mamûller ile deri ve lastik ayakkabıların miktar ve nominal büyüklükleri, 1850-1909:.....	287
Tablo 21: Osmanlı Devleti nezdinde görev alan Amerikan Elçileri..	482
Tablo 22: Amerika Memâlik-i Müctemiası Mahsûlâtı	483
Tablo 23: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye ihracatı ile ABD'den Amerikan menşeli ürünler ithalatı, 1850-1909:	487
Tablo 24: ABD'den Osmanlı Devleti'ne ihraç edilen üçüncü ülke ürünleri, 1850-1909:	489
Tablo 25: Osmanlı Devleti'nden ABD limanlarına giden ve ABD limanlarından Osmanlı Devleti'ne gelen transit ticarete konu ürünler, 1873-1909:	490
Tablo 26: ABD'nin üçüncü ülkelerden satın aldığı Osmanlı menşeli ürünler, 1857-1883:	491

Tablo 27: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye ihracatında yıllara göre nominal değerle en çok satılan dört ürünün yüzde oranları, 1850-1909:	492
Tablo 28: Osmanlı Devleti'nin ABD'den ithalatında yıllara göre nominal değerle en çok satılan dört ürünün yüzde oranları, 1850-1909:	494
Tablo 29: Afrika Türkiye'sinin ABD'ye ihracatı ile ABD'den ithalatı, 1855-1891:	496
Tablo 30: Mısır ve Trablusgarb'ın ABD'ye ihracatı ile ABD'den ithalatı, 1892-1909:	497
Tablo 31: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye işlenmemiş yün ihracatı, 1850-1909:	500
Tablo 32: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye halı ihracatı, 1882-1909:	504
Tablo 33: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye meyan kökü ihracatı, 1884-1909:	506
Tablo 34: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye incir ihracatı, 1850-1868 ile 1884-1909:	507
Tablo 35: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye üzüm ihracatı, 1850-1868 ile 1884-1909:	509
Tablo 36: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye hurma ihracatı, 1891-1909:	511
Tablo 37: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye ham afyon ihracatı, 1850-1909:	512
Tablo 38: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye keçi derisi ihracatı, 1872-1909:	514
Tablo 39: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye yaprak tütün ihracatı, 1850-1909:	515
Tablo 40: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye zımpara taşı ihracatı, 1861-1868 ile 1893-1909:	516
Tablo 41: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye krom ihracatı, 1895-1909: ..	517
Tablo 42: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye manganez ihracatı, 1897-1902:	518

Tablo 43: Osmanlı Devleti'nin ABD'den gazyağı ithalatı, 1864-1909:	519
Tablo 44: Osmanlı Devleti'nin ABD'den rom ithalatı, 1850-1909:	521
Tablo 45: Osmanlı Devleti'nin ABD'den pamuklu kumaş ithalatı, 1850-1863:	523
Tablo 46: Osmanlı Devleti'nin ABD'den pamuklu kumaş ithalatı, 1864-1909:	524
Tablo 47: Osmanlı Devleti'nin ABD'den margarin ithalatı, 1899-1909:	527
Tablo 48: Osmanlı Devleti'nin ABD'den pamuk yağı ithalatı, 1880-1909:	528
Tablo 49: Osmanlı Devleti'nin ABD'den tel çivi ithalatı, 1900-1909:	529
Tablo 50: Osmanlı Devleti'nin ABD'den ithalatı ile mevcut misyoner okulları arasındaki ilişkinin regresyon analizi, 1850-1904:	530

GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik 1:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye yün ihracatı, 1850-1909:.... 128
- Grafik 2:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye halı yünü ihracatı,
1884-1909: 129
- Grafik 3:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye halı ihracatı, 1882-1909:.... 132
- Grafik 4:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye miktar bazında paçavra
ihracatı, 1850-1909: 140
- Grafik 5:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye ihraç ettiği geleneksel el
işçiliğinden tekstil ürünlerinin nominal değerleri,
1884-1909: 142
- Grafik 6:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye meyan kökü ihracatı,
1884-1909: 147
- Grafik 7:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye incir ihracatı, 1850-1909: .. 156
- Grafik 8:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye üzüm ihracatı,
1850-1909: 160
- Grafik 9:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye hurma ihracatı,
1893-1909: 164
- Grafik 10:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye afyon ihracatı,
1850-1909: 169
- Grafik 11:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye nominal değer bazında
yağlı tohum ihracatı, 1850-1909: 172
- Grafik 12:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye keçi derisi ihracatı,
1895-1909: 179
- Grafik 13:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye yaprak tütün ihracatı,
1890-1909: 182
- Grafik 14:** Osmanlı Devleti'nin ABD'ye nominal değerlerle
gül yağı ihracatı, 1881-1909: 189

Grafik 15: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye zımpara taşı ihracatı, 1861-1909:	193
Grafik 16: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye krom cevheri ihracatı, 1895-1909:	196
Grafik 17: Osmanlı Devleti'nin ABD'den gaz yağı ithalatı, 1864-1909:	217
Grafik 18: Osmanlı Devleti'nin ABD'den rom ithalatı, 1850-1883:	223
Grafik 19: Osmanlı Devleti'nin ABD'den rom ithalatı, 1884-1909:	223
Grafik 20: Osmanlı Devleti'nin ABD'den pamuklu kumaş ihracatı, 1850-1863:	231
Grafik 21: Osmanlı Devleti'nin ABD'den renklendirilmemiş (ağartılmamış ya da ağartılmış) pamuklu kumaş ihracatı, 1864-1909:	231
Grafik 22: Osmanlı Devleti'nin ABD'den renklendirilmiş, boyanmış ya da baskılı pamuklu kumaş ihracatı, 1864-1909:	232
Grafik 23: Osmanlı Devleti'nin ABD'den margarin ithalatı, 1899-1909:	236
Grafik 24: Osmanlı Devleti'nin ABD'den tel çivi ithalatı, 1900-1909:	244
Grafik 25: Osmanlı Devleti'nin ABD'den nominal değerlerle tarım makinesi ithalatı, 1894-1909:.....	261
Grafik 26: Osmanlı Devleti'nin ABD'den pompa ithalatı, 1898-1909:	264
Grafik 27: Osmanlı Devleti'nin ABD'den buğday unu ithalatı, 1850-1909:	281
Grafik 28: Osmanlı Devleti'nin ABD'den taban köselesi ithalatı, 1895-1909:	289
Grafik 29: Osmanlı Devleti'nin ABD'den yüzçük deri ithalatı, 1887-1909:	290

Grafik 30: Osmanlı Devleti'nin ABD'den deri ayakkabı ve bot ithalatı, 1850-1909:.....	292
Grafik 31: Osmanlı Devleti'nin ABD'den lastik ayakkabı ve bot ithalatı, 1855-1909:.....	294
Grafik 32: Osmanlı Devleti'nin ABD'den nominal değerlerle mobilya ithalatı, 1850-1909:.....	296
Grafik 33: ABD'nin Osmanlı Devleti'ne ihraç ettiği üçüncü ülke ürünlerinin nominal değer büyüklükleri, 1850-1869:.....	302
Grafik 34: Osmanlı Devleti'nin ABD'den askerî nitelikli ürünler ithalatı, 1860-1886:.....	304
Grafik 35: ABD limanlarına gelen Osmanlı ihraç ürünlerinin yüklendiği gemilere göre dağılımı, 1850-1909:.....	366
Grafik 36: ABD limanlarından Osmanlı'ya ihraç edilen ürünlerin yüklendiği gemilere göre dağılımı, 1850-1909:.....	367
Grafik 37: ABD'nin üçüncü ülkelerden satın aldığı Osmanlı menşeli ürünlerin nominal değerleri, 1857-1883:.....	408
Grafik 38: Osmanlı Devleti'nden ABD limanlarına giden ve ABD limanlarından Osmanlı Devleti'ne gelen transit ticarete konu ürünler, 1873-1909:.....	411
Grafik 39: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye ihracatında bölgesel dağılım, 1850-1909:.....	413
Grafik 40: Osmanlı Devleti'nin ABD'den ithalatında bölgesel dağılım, 1850-1909:.....	414
Grafik 41: Osmanlı Devleti'nin ABD'ye toplam ihracatı ve ABD'den toplam ithalatı, 1850-1909:.....	416
Grafik 42: Afrika Türkiye'sinin ABD'ye ihracatı ve ABD'den ithalatı, 1855-1909:.....	498
Grafik 43: Mısır'ın ABD'ye ihracatı ve ABD'den ithalatı, 1892-1909:.....	499
Grafik 44: Osmanlı Devleti'nde satılan Singer dikiş makinesi adeti, 1880-1914:.....	531

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Bkz.: Bakınız

BOA: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

C&N: Foreign Commerce and Navigation

C.: Cilt

CRUS: Commercial Relations of the United States

Çev.: Çevirmen

Ed.: Editör

FRUS: Foreign Relations of the United States

s.: sayfa

S.: Sayı

GİRİŞ

ABD daha kuruluş aşamasında ticarî olarak Akdeniz'e açılmak istemiştir. Bölgede büyük bir devlet olan Osmanlı ile de yolları bu şekilde kesişecektir. İlişkiler ilk önce Osmanlı'ya bağlı Garp Ocakları (Cezayir, Tunus, Trablusgarp) ile kurulmuştur. Bu ilk temasın çok da dostane olmadığı söylenebilir, fakat zamanla adı geçen ocaklarla anlaşmalar yapılacaktır.¹ 19. yüzyılın başında ise doğrudan İstanbul'dan yönetilen topraklarda da ticarî münasebete girişme arzusu Amerikalıların merkezî devlet ile de ilişkiye girmesine neden olacaktır. Osmanlı'ya gelen ilk gemilerin geliş tarihleri literatürde farklı zamanları referans göstermektedir.² Grabill ilk gelen geminin "muhtemelen" *Grand Turk* olduğunu düşünmektedir.³ Field Boston'da 1785 gibi erken bir tarihte İzmir kuru üzümünün satıldığını belirtmekte fakat bunun doğrudan bir ticaret olup olmadığını zikretmemektedir. 1786'da İstanbul'a ve 1797'de İzmir'e ilk Amerikan gemilerinin gittiğine dair kanıtlar olduğunu eklemekte ama bu bilgiyi herhangi bir kaynağa dayandırmamaktadır.⁴ BOA'da İngiltere

---

¹ Yılmaz Dalkanat, **Osmanlı İmparatorluğu Garp Ocakları ile ABD Arasındaki Deniz Antlaşmaları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 39-347. Dalkanat çalışmasında Garp Ocakları ile yapılan tüm antlaşma metinlerini orijinalleriyle birlikte İngilizce, Osmanlı Türkçesi transkripsiyonu ve günümüz Türkçesi ile vermiştir.

² Kocabaşoğlu da eserin giriş kısmında bizim de vereceğimiz bazı iddiaları dile getirir. Uygur Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 9.

³ Joseph L. Grabill, **Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810-1927**, University of Minnesota Press, Minneapolis 1971, s. 35-36.

⁴ James A. Field, Jr., **America and the Mediterranean World 1776-1882**, Princeton University Press, Princeton 1969, s. 113.

nezdindeki Osmanlı sefilri İsmail Ferruh Bey'in 1799 tarihli bir şukkasında donanma alımına dair Amerika'dan gelen bir ağaç türü; emtiaya dair daha öncesi yoksa ilk kayıt olarak tespit edilmiştir.⁵ Gordon bu kiptan öncesini kapsayan 1831-1849 seneleri arası ticaret verilerini C&N defterlerinden derleyerek 12.910.648 \$'lık bir ticaret hacmine ulaşmıştır. Bu büyüklüğün yaklaşık %84'ü Osmanlı'nın ABD'ye ihraç ettiği ürünleri içerir.⁶

ABD'nin ilk teşebbüsleri İstanbul nezdinde hüsnükabul görmüştür. Bu nedenle İzmir'de açılan konsolosluğun resmî statüsü Osmanlı tarafından tanınmamıştır. Fakat on yıllara yayılan uğraştan sonra ABD'nin çabalarıyla süreç bir anlaşmaya doğru evrilecektir. 1830'a giden bu dönemde Navarin'de Osmanlı donanmasına yapılan saldırının da varlığı önemlidir çünkü Avrupalı devletlere karşı bir güven krizi oluşmuştur. Böylece tarafları birbirine yaklaştıracak bir zemin ortaya çıkmıştır. Zira askerî eksikliklerin giderilmesinde yeni bir yol arkadaşına ihtiyaç vardır. Nitekim 1830 antlaşmasının gizli maddesi de donanmanın ihtiyaç duyduğu gemi inşaatı ile ilgilidir. İki ülke ilişkilerinin nasıl başladığı sorunsal akademik yazında üzerinde en çok durulan husustur. Konu kitabın ele aldığı dönem haricinde olduğu için kısa bir şekilde özetlemeye gidilmiştir. Bununla birlikte 1830 antlaşmasının bazı maddeleri ilişkilerin sonuna kadar geçerliliğini koruyacağı için *Bölüm I*'de ele alınacaktır.⁷

---

⁵ **BOA HAT 145/6086**. Bahsi geçen ama adı tam anlaşılamayan ağaç türü makara ve mili yapımında kullanılabilirdi.

⁶ Leland James Gordon, **American Relations with Turkey 1830-1930: An Economic Interpretation**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1932, s. 46.

⁷ İlişkilerin başlangıcı için şu çalışmalara bakılabilir: Gordon, **American Relations with Turkey**, s. 7-12; Akdes Nimet Kurat, "Berberî Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774-1816)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 2-3, 1964, s. 175-213; Akdes Nimet Kurat, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 8-9, 1967, s. 287-371; Field, Jr., **America and the Mediterranean World**, s. 27-67, 104-1140; Orhan F. Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, C. LI, S. 200, 1987, s. 927-933; Nurdan Şafak, **Osmanlı-Amerikan İlişkile-**

Amerikalılar Osmanlı coğrafyasında yaptıkları dış ticaret faaliyetlerinde bizzat devletle ya da vatandaşlarıyla çeşitli antlaşmalar yapmakta ve bunlarla alakalı anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Bu tip sorunların örneği Osmanlı Arşivinde (BOA) yoğun bir şekilde karşımıza çıkar. Hatta bu arşiv daha ziyade yaşanan sorunların görülebildiği bir kaynak olarak kabul edilebilir.⁸ Çeşitli anlaşmazlıklar üzerine İstanbul'daki Amerikan Sefâreti ile Osmanlı Hâriciye Nezâreti arasında süregelen yazışmalar ve mahkeme celpleri bizlere Amerikalıların hangi faaliyetlerde bulunduğu dair önemli ipuçları vermektedir.⁹ Fakat BOA bize zengin bir içerik sunmakla birlikte bazı problem alanlarını aydınlatmada eksik kalabilmektedir. Osmanlı Arşivi'nin kapsamlı bilgiler sağladığı

---

ri, OSAV Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2003, s. 34-45; Adem Kara, "Osmanlı Devleti-A.B.D. Ticari İlişkileri", **SBE Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 1, S. 2, 2006, s. 35-37; İsmail Köse, "Amerikan Arşiv Belgelerinde Türk-Amerikan İlişkilerinin Başlaması, 1830 Tarihli Ticaret ve Seyrüsefayin Antlaşması", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 193, 2011, s. 145-188; Gökür Akçadağ, "Akdeniz'de Türk-Amerikan Ticari İlişkilerinin Başlamasında Kaptan William Bainbridge'in İstanbul Seyahatinin Önemi", **Tarih Dergisi**, S. 54, 2012, s. 121-148; Çağrı Erhan, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge Kitabevi, İstanbul 2015, s. 37-138; Şuhnaz Yılmaz, **Turkish-American Relations, 1800-1952: Between the Stars, Stripes and the Crescent**, Routledge, New York 2015, s. 10-15; Selda Kayapınar, "'1830 Osmanlı-ABD Ticaret Antlaşması' Öncesi Amerika'nın Diplomasi Girişimleri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 51, 2017, s. 39-56; Meral Kuzgun, **Türk-Amerikan İlişkileri (1914-1945)**, Kriter Yayınevi, İstanbul 2019, s. 11-16.

⁸ Örneğin BOA'ya *Singer*'in faaliyetlerinden ziyade çalışanlarının içinde bulunduğu sorunlar yansımıştır.

⁹ Antlaşmaların her birinin hangi vasıfta olduğu Osmanlı Arşivi'ndeki dosyalara tam olarak yansımamaktadır. Kısacası ihracata dönük birtakım antlaşmalar mı yoksa dahili ticarete dair birtakım girişimler mi, evraklar bize her zaman tam bir cevap sunmamaktadır. Örnek vermek gerekirse akdedilmiş olan bir ot (giyâh) kontratosu için bir Osmanlı ve bir Amerikan vatandaşının yaşadığı çekişme Amerikan Sefâretinden şikâyete sebep olmakta fakat kontratonun içeriğine net olarak değinilmemektedir. Biz bu belgeden ot ticaretinin yapıldığını görmekte fakat detayına vakıf olamamaktayız. Bkz. **BOA HR.MKT 231/47** (20 Mart 1858), **BOA HR.MKT 260/75** (13 Ekim 1858) ve **BOA HR.SYS 51/11** (13 Şubat 1860). Sözleşmeler miktar, fiyat ve istikamet belirten belgeler olduğu için bu metinlerin yokluğu araştırmayı zorlaştırmaktadır.

noktaysa kuşkusuz iki devlet arasındaki ilişkilerde yatmaktadır. Bugüne kadar yapılan eski ve yeni tarihli birçok çalışmada ikili diplomasinin mahiyeti ağırlıklı olarak Amerikan Arşivi esas alınarak irdelenmiştir.¹⁰ Buna sebep muhtemeldir ki araştırmacıların İngilizce bilmeleri fakat Osmanlı Türkçesini ihtiva eden belgeleri inceleyememelerinden ileri gelmektedir. Bu durum da üretilen eserlerde iki tarafın bakış açısını anlamayı güçleştirmektedir. Yapılan antlaşmaların analizleri de böylece hep Amerikan nazariyesi dikkate alınarak incelenmiştir. Fakat iki devletin ilişkileri ve sorun alanlarında Osmanlı Devleti zaviyesinde de ciddi bir şekilde bürokrasi işletilmiştir. Bu da Osmanlı Arşivi'ne tüm zenginliği ile yansımıştır. Çalışmanın muhtevası incelendiği zaman daha önceki çalışmalardan en önemli ayrışma noktalarından biri de her iki arşivin kullanılmasına önem verilmesidir. Bununla birlikte Osmanlı Arşivi'nin ticaretin doğasını yansıtmakta eksik kaldığını da kabul etmek gerekir.

Osmanlı Devleti arşiv belgelerine konuların yansıması genelde ticarî analizlerden uzaktır. Örneğin Osmanlı Arşivi'nin ziraata dair belgelerinde devletin daha çok taşranın talep ve ihtiyaçlarını karşılamaya ve gümrükte yaşanan sorunlara dair çözüm bulmaya çalıştığını görüyoruz. Bu üç başlıktan ilk ikisi Osmanlı ziraatını geliştirmeye dönük kaygılardır. Bu nedenle Amerika ile yollar kesişecektir fakat tarım ıslahında kullanılan Amerikan tohumları doğrudan ABD'den ithal edilmemektedir. Gümrükte yaşanan sorunlar hem ithalatta hem ihracatta ortaya çıkmakla birlikte miktar ve fiyat bilgisi vermekten uzaktır. İlginç bir şekilde BOA'da bir dosya içinde İngilizce asıl belgeyle birlikte Türkçe tercüme nüshası da var ise bu ikinci metin özetlenmiş olmaktadır.¹¹ Bu tür belgelerin varlığı önemli olmakla birlikte ekonomik ilişkileri anlamak için yeterli değildir. Bu nedenle hikâyenin bütününe görebilmek için yabancı arşivlere müracaat etmek elzem olmaktadır. Bu sebeple eserde

---

¹⁰ Nurdan Şafak'ın çalışması ise bunun tersine kaynak bakımından sadece BOA temellidir ki bu da bir diğer eksikliklerdir. Şafak, **Osmanlı-Amerikan İlişkileri**, 2003.

¹¹ Bazı belgelerde üretici ve markayı çevirmeme cihetlerine gidildiği görülmektedir. Çoğu dosya içinde de sadece çeviri metin olduğu için birçok bilgi belgelere eksilererek yansımaktadır.

birincil kaynak noktasında Amerikan Arşivi'nden çok yoğun bir şekilde istifade edilmiştir. Özellikle ithalat ve ihracata konu emtianın işlendiği *Bölüm 2 ve 3*'te ağırlıklı olarak Amerikan belgeleri merkezli bir anlatıma gidilmek zorunda kalınmıştır.

Kitabın önemli birincil kaynaklarından biri bu nedenle hiç şüphesiz ABD¹² bürokrasisi tarafından üretilen *CRUS (Commercial Relations of the United States)* ve *C&N (Foreign Commerce and Navigation)* serileridir. *CRUS* ABD'nin tüm dünya ülkeleri ile olan ticarî ilişkilerinin sene sene raporlaştırıldığı bir yayındır. Raporlarda bir şehre düşen yağmur miktarına kadar detaylı bilgileri bulmak mümkündür. Serinin en önemli özelliği dünya sathına yayılmış Amerikan konsolosluk raporlarının toplanmasıyla vücut bulmasıdır. Osmanlı Devleti'nde görevli konsololar bir senelik raporlarını hazırlayıp merkeze göndermekte ve bunların hepsi genel yıllık raporda "Turkey" ya da "Turkish Dominions" bahsi altında izlenmektedir. Lakin yine de burada birtakım eksiklikler göze çarpar. *CRUS* metinleri zengin olmasına rağmen istatistikler kesikli veriler ihtiva eder. Örneğin kitabın ele aldığı altmış senelik süreç boyunca İzmir'in ABD'ye sadece otuz beş senelik ihracatı ve yirmi üç senelik ithalatı kayıtlıdır.

Ülkelerin istatistik tutma ilkeleri ve bölgeleri ayırma hususları arasındaki farklılıklar da her bir ülkenin raporunu baz alınca farklı değerlere ulaşma sorununa yol açar. Mesela Amerika ve İngiltere, diğer ülkelerden farklı olarak Osmanlı Devleti ile olan ticaretlerini Asya Türkiye'si ve Avrupa Türkiye'si olarak ayırtmaktadırlar.¹³ Ayrıca *CRUS*'ta Anadolu ya da Suriye'nin sınırlarını seneden seneye farklı gösterilebilmektedir.¹⁴ Tam verilere sahip olan *C&N*'de ise Osmanlı'nın

---

¹² Çalışma boyunca Amerika Birleşik Devletleri'nden ABD ya da Amerika olarak bahsedilecektir.

¹³ **CRUS 1880-1881**, s. 162.

¹⁴ *CRUS*'ta Asya Türkiye'si bazen tüm Asya'yı bazen de sadece Anadolu'yu ifade etmektedir. Mersin ve Tarsus bazen Suriye bazen de Anadolu içinde; Akka bazen Suriye bazen de Filistin içinde gösterilir. Filistin kimi senelerde Suriye istatistikleri içinde yer alırken, bazen müstakildir. Selanik Amerikan yıllıklarında çoğu zaman

şehirlerine inilmeyip sadece Asya ve Avrupa olarak ayırım yapılır. Kitabın verileri *C&N*'den derlendiği için şehir şehir ince hesap yapmak mümkün olmamıştır.¹⁵ Fakat *CRUS* raporları sayesinde bahsi geçen ürünlerin hangi limanla alakalı olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin incir ve üzüm ihracatı sadece İzmir'den yapılmaktadır.

CRUS'ta verilen istatistikler sadece fatura değerlerinden değil, konsolosların çabası ile toplanan verilerden, kısacası resmî olmayan rakamlardan oluşur.¹⁶ Konsoloslar bu süreçte limana uğrayan gemi kapitanlarından, diğer konsoloslara ve yerel tüccarlara kadar iletişim kurup bilgi toplamaya çalışır. Bir yandan Osmanlı pazarında Avrupalı tacirlerin daha yaygın ağlara sahip olmasından ötürü çoğu Amerikan malının bu ülkeler üzerinden ithal edildiği bir vakıadır.¹⁷ Ve doğal olarak menşe bilgileri de bu süreçlerde göz ardı edilmektedir.¹⁸ Osmanlı ürünleri de benzeri bir yolu izleyerek ABD'ye gitmektedir.¹⁹ Yine *CRUS*'ta konso-

---

ihmal edilen bir limandır. Antalya ve Karadeniz limanları yıllıklarda hemen hemen hiç geçmez.

¹⁵ Çalışma boyunca ABD dış ticaret verileri kullanıldığı için Osmanlı Devleti'nin ihracatı CIF ABD, ithalatı ise FOB ABD değerleri ihtiva etmektedir.

¹⁶ Yalnız sonlara doğru konsolosların da *C&N* serilerini kullanma cihetine gitmeye başladığını tespit ettik.

¹⁷ Bu ürünler de istatistiklerde İngiliz ya da Fransız ürünü olarak gösterilmektedir. **CRUS 1879**, C. I, s. 705; **CRUS 1880-1881**, s. 164; **CRUS 1882-1883**, C. II, s. 528. Avrupa üzerinden Osmanlı cihetine gelen Amerikan menşeli malların, aynı yolu izleyerek Amerika'ya giden Türk menşeli ürünlerden daha az olduğu düşünülmektedir çünkü Avrupalı üreticiler Osmanlı pazarına daha çok kendi ürünlerini satma eğiliminde olmaktadır. Bkz. **CRUS 1880-1881**, s. 162. Örneğin Amerika'yla ticarî ilişkileri zayıf olan Kudüs'te çoğu markette Amerikan konserve ürünleri bulunabilmekte fakat bunlar yine İngiliz ve Fransız firmaları aracılığıyla getirilmektedir. **CRUS 1896-1897**, C. I, s. 199.

¹⁸ Osmanlı Devleti'nde menşe şahâdetnâmesi talebi 1900 senesinde başlatılmıştır. **CRUS 1900**, C. I, s. 1143.

¹⁹ Örneğin 1874 senesinde Beyrut'tan İngiltere'ye giden 24.500 \$ değerindeki paçavra ve 446.000 \$ değerindeki yünün bir kısmı Amerika'ya gönderilmek üzere alındığı bilinmekte fakat bu işlemde konsolosluga Amerika alıcılı bir fatura ibrazı da olmadığı için kayıt İngiltere namına yapılmıştır. *CRUS*'ta böyle somutlaştırılmış bir "örneğe" tek bir sefer rast geldik. **CRUS 1874**, s. 1133-1134. Bununla birlikte İngiltere'ye varan ürün Amerika'ya gideceği esnada orada yeniden faturalandırıl-

loslar hemen hemen her sene söze Osmanlı Devleti Rüsûmât Emâne-ti'nden resmî istatistik alamadıklarına dair beyanlarla başlamaktadır.²⁰ Bir diğer husus ise ABD başta olmak üzere bazı ülke ürünlerinin önce bir Osmanlı limanına indirilip, akabinde ülkenin bir başka limanına sevk edilmesidir. Bu operasyonlar sırasında ithalatta mükerrer kayıtlar ortaya çıkabilmektedir.²¹ Bu nedenle ticaret rakamları; kesiksiz ve detaylı olmasından ötürü daha güvenilir bulunan *C&N* serileri üzerinden işlenmiştir.²² Amerikan istatistikleri döneminde de güvenilir kabul edilmek-

---

maktaydı. Böylece İngiltere'nin Amerika'ya ihracatı olarak kayıtlara yansımaktaydı. Sürecin böyle işlediği dönemin konsolosları tarafından bilinmekle birlikte dolaylı ticaret *CRUS*'ta kayıt altına alınmamaktadır. Bu tür işlemlerin ulaştığı değerler bazen iki ülkenin doğrudan ticaretinden daha yüksek seviyelere erişmiştir. Örneğin sadece 1880 senesinden önce İngiltere'ye ve oradan da Amerika'ya gönderilen Türk ihraç ürünlerinin değerinin 1.205.000 \$ olduğu belirtilmektedir. Bu değer Amerika'nın birçok Türk limanı ile yaptığı ticaretten daha yüksektir. **CRUS 1880-1881**, s. 162. Bununla birlikte 1857-1883 arasındaki dolaylı ticaret *C&N* verileri ışığında *Bölüm 4.9.1*'de anlatılmıştır.

²⁰ Bu noktada bir diğer sıkıntı da ihraç edilen malın bedelinin gerçekten kayıtlara girdiği gibi olup olmadığı sorunudur. Nitekim Osmanlı Devleti'nden yapılan ihracat işlemlerinde vergiden kaçınmak amacıyla gümrük memurlarına rüşvet verilerek mal bedellerinin daha düşük gösterilebildiğine dair iddialar da bulunmaktadır. **CRUS 1875**, s. 1366. *CRUS*'ta sonlara doğru Osmanlı Devleti'nin de gümrük istatistikleri paylaşılmaya başlanır. Fakat başkonsolosun ifadesiyle bunlar Amerikan ticaretini göstermekten çok uzaktır. Dickinson Osmanlı istatistikleri için "Karşılaştırma amacı dışında pek bir değer taşımadıklarını düşünüyorum." demektedir. **CRUS 1901**, C. II, s. 762; **CRUS 1902**, C. II, s. 756. Çalışmamızda kullanmadığımız Osmanlı istatistikleri ABD'ninkine nazaran genelde üç ila altı kat daha düşük oranları işaret etmektedir. Aynı sorun ABD'nin Rusya, Fransa ve Almanya'yla yürüttüğü ilişkilerde de geçerlidir. Zira ABD'nin bu üç ülkeyle ticaretinde o ülkelerin ilan ettiği oranlarla ABD gümrük verileri uyuşmamaktadır. Bunun altındaysa bahsi geçen ülkelerin gümrük vergisi merkezli istatistik tutmaları yatmaktadır. Nitekim oyuncular daha az vergi ödemek için formüller üretebilmektedir. Örnekler için bkz. **CRUS 1906**, s. 9; **CRUS 1907**, C. II, s. 518, 523.

²¹ **CRUS 1880-1881**, s. 161. Tarih çalışmalarında sayıların yarattığı sorunlar için Ergut'un şu çalışmasına bakılabilir: Ferdan Ergut, **Tarihin Hakikatleri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 294-302.

²² Tek bir veri seti üzerinde çalışmaya önem verildi. Zira birden çok ülkenin raporu yan yana konulduğu zaman tek bir sene içinde dahi büyük farklar ortaya çıkabiliyordu. ABD'ye gerçekleştirilen ihracatın İngiliz ve Amerikan raporlarında oluşan

teydi. Nitekim 1905 senesinde Beyrut'ta *Levant Herald* gazetesinde çıkan bir habere göre de “Türk Hükümeti'nin ülke genelinde istatistiklerin Amerikan sistemine göre toplanması ve düzenlenmesi için emir verdiği” yazılmaktaydı. Bu da Amerikan istatistiklerinin itibarlı olmasına delil teşkil eder.²³

Bölüm 1'de iki devlet arasında tüm diplomatik ve ticarî ilişkileri belirleyen hukukî metinler tafsilatı ile anlatılmaya çalışılmıştır. Anlaşma metinleri sadece kalıpları üzerinden metin analizi yapılarak izah edilmekle kalınmamıştır. Teknik analizleri de ortaya konulmuştur. Ayrıca anlaşmaların altmış senelik süreç içinde sahaya yansımaları da örnekler üzerinden verilerek bir nevi metni canlandırma cihetine gidilmiştir. Kısacası üretilen metnin hangi olaylara sebebiyet verdiği, uygulamada ne gibi sonuçlar (sorunlar ve çözümler) ortaya çıkardığı örneklerden de istifadeyle ortaya konulmuştur. 1830 ve 1862 antlaşmalarının ana çerçevesi ticaretle alakalıdır. Fakat özellikle konsolosluk açma ya da dördüncü madde meselesi gibi konular da siyasi hüviyete sahiptir. 1874 senesinde hazırlanan iki antlaşmanın ise otuz sene boyunca nasıl bir diplomatik sorun ürettiği birincil kaynaklar ışığında ele alınmıştır. Bölüm en yüksek seviyede yaşanan iki diplomatik krizle bitirilmiştir. Kitabın başlangıcı 1850 olmasına rağmen 1830 antlaşmasının da işlenmesinin yegâne sebebi geçerliliğinin devam etmiş olmasıdır. Bu nedenle özellikle var olan etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bölüm 2'de Osmanlı Devleti'nden ABD'ye, *Bölüm 3*'te ise ABD'den Osmanlı Devleti'ne ihracat anlatılmıştır.²⁴ Tüm veriler grafiklerle desteklenmiştir. Zira art arda sıralanan rakamlar okuyucuyu yora-

---

farkını gösterebilmek için üç sene özelinde örnek vermek isteriz: 1903: %12; 1904: %12; 1905: %13. **Diplomatic and Consular Reports**, 1906, No: 3776, s. 16.

²³ **Monthly Consular and Trade Report**, No. 294, Mart 1905, Department of Commerce and Report, Bureau of Statistics, s. 232-233.

²⁴ Kitabın güçlü bir yönü de ikinci ve üçüncü bölümlerin tamamen ürünler özelinde mikro ölçekte analiz edilmesidir. Fakat az da olsa bazı ürünler “çeşitli eşyalar” kategorisinde gösterildiğinden bunların izini çalışmanın kapsadığı süreç boyunca izlemek olanaksız hale gelmektedir.

bilmekte ve istenen mesajı verememektedir. Buna mukabil grafiklerse ne olduğunu kısa ve öz olarak açıklayabilmektedir. Grafiklerde yaşanan tüm dalgalanmalarsa bölümler altında analize tabi tutularak, arkasında yatan sebepler ortaya konulmuştur. Her iki bölüm bize iki ülke arasındaki ticaretin hacmini verir. Bu hacim de *Bölüm 4*'te, kapanış kısmında genel bir değerlendirmeye sunulmuştur. İkinci ve üçüncü bölümlerde ticarete konu ürünlerin kapsamı *C&N* serisinde altmış senelik verilerin derlenmesiyle oluşturulmuştur. Derlenen veri sayısı on iki binden biraz fazladır. Veri hacmi çok büyük ve karışık olunca sorun üreten bir yapı karşımıza çıkmıştır. Birinci mesele çok küçük hacimlerde gelen ürünlerin çokluğudur. Tüm tabloyu anlayabilmek için en düşük hacme sahip ürünlerden dahi feragat etmek istenmediğinden dolayı derleme uzun bir zamana yayılmıştır. İkinci sorun ise tasnifte ortaya çıkmıştır. İlgili dönemde ABD'nin de henüz gelişmemiş sınıflandırma sistemi defterde sık sık değişebilmekte ve günümüzün bakışı ile hatalı denilebilecek unsurlar barındırmaktadır. Mesela birer bitkisel ürün olan ham afyon ve ham meyan kökü defterde uzun süre “kimyasal” ürünler kategorisi altında işlenmiştir. Değişik akademik çalışmalarda birçok ürün grubu kısaca “tarım” ya da “maden” olarak verilmektedir. Fakat çalışmamızda işlenen ürün gamının yoğunluğu böyle basitleştirilmiş tasnifler ile bir kaos üretme potansiyelini haizdi. Bu nedenle *Dünya Gümrük Örgütü*'nün (*World Customs Organizations – WCO*) dünya ticaretinde 1988 senesinden beri kullanmakta olduğu “Armonize Sistem Nomanklatürü” (HS Code) kullanılmıştır.²⁵ Ayrıca belirtmek gerekir ki Türkiye'nin kullandığı *Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP)* da mevcut armonize sisteme göre düzenlenmiştir. Çalışmamızın içeriğindeki ürünlerin çok ince detaylara göre sınıflandırılmış olmasının emtia tarihi (commodity history) üzerine yapılacak çalışmalara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kompleks olarak belirttiğimiz dış ticaret işlemleri günümüz dünyasıyla kıyaslanarak basite indirgenmek istenebilir. Günümüzde de ithalat ve ihracat işlemleri dışarıdan bakıldığında karmaşık bir yapıya sa-

---

²⁵ Bana bu öneriyi veren Prof. Dr. İsmail Hakkı Kadı'ya teşekkür ederim.

hipmiş gibi görülebilir fakat 19. yüzyıl Osmanlısı ile yine de çok farklıdır. Örneğin çağımızda bir Fransız araba üreticisi Türkiye’de yatırım yapabilir. Bu şirketin yönetim kurulu Türk, Fransız ve üçüncü ülke vatandaşlarından da olabilir. Lakin kurulacak bu şirket Türk Ticaret Kanunu’na tabi ve Türk ticaret siciline kayıtlı bir Türk şirketi olacaktır. Yapılan istihdam, katma değer, üretim ve ihracat da Türkiye’nin hanesine yazılacaktır. Osmanlı Devleti’nde ise meyan kökü ve yaprak tütünde görüleceği üzere yatırımı ya da ticareti yapan gerçek/tüzel kişi; kapitülasyon zırhına sahip ve hiçbir zaman Osmanlı tâbiyyetine geçmeyen bir yabancı kişidir. Onlardan her daim “İngiliz şirketi”, “Amerikan vatan-daşı,” “Amerikan şirketi” gibi sıfatlarla bahsedilmektedir. Fakat yine de bu şirketler çiftçiye gelir ve devlete de vergi kazandırmaktadır.

Çalışma ekonomik faaliyetleri incelediği için doğaldır ki çok fazla sayıda emtia ismi içermektedir. Ürün isimlerinin İngilizceden Türkçeye tercümesinde şu yol izlenmiştir: Şayet ürün 1862 gümrük tarifesinde kendine yer bulmuşsa kitabın tümünde bu isimlendirme kullanılmıştır.²⁶ Birbirinden küçük farklılıklar ile ayrışan ürünler modern adlandırmada tek bir ortak kelime ile ifade edilebilmesinden ötürü ayırt edici özelliğin kaybolabilme tehlikesi oluşuyordu. Bu durum da özellikle pamuklu ürünlerde karışıklığa neden olabilme ihtimali doğurmaktaydı. Bununla birlikte ticarete zamanla tarifelerde geçmeyen ürünler girmiştir. Bahsi geçen bu ürünler ise BOA belgelerindeki tercümelerine & kullanımlarına göre çevrilmiştir.²⁷ Bu seçeneğin de olmadığı durumlardaysa günümüz Türkçesi tercih edilmiştir. Ayrıca BOA belgelerinde yabancı dilde-

---

²⁶ Örneğin 1862 tarifesinde “hide” post veya deri olarak değil, “gön” olarak kayıtlıdır.

²⁷ *C&N*’deki “illuminating oil” ifadesi “gaz yağı” olarak çevrilmiştir. Bu isimlendirme *CRUS*’ta bazen “petroleum”, bazen de “kerosene” olarak geçer. Fakat *Bölüm 3.1*’de kaynaklar üzerinden izah edileceği gibi, bahsi geçen emtia evleri, sokakları, camileri aydınlatan gaz yağıdır. Günümüzde “petrol” denildiği zaman “ham petrol” anlaşılmaktadır. Bu nedenle çalışmalarda “petrol” ifadesinin kullanılması Amerika’dan ithal edilip ülkede rafine edilecek bir ürün izlenimi vermektedir.

ki ürünlere Türkçe bir karşılık vermek yerine telaffuzuyla yazma tasarrufuna gidilmektedir. Bu gibi durumlarda kelimenin orijinali verilmiştir.

Amerika-Osmanlı ticarî ilişkilerini daha önce işleyen çalışmalar genel olarak “birtakım” malların ihracat ve ithalatının iki ülke ilişkilerine damga vurduğuna değinmekteydi. Bu da sanki zikredilen ürünlerin 1830 senesinde yapılan antlaşmadan 1917 senesine kadar hep önemini koruyormuş gibi bir izlenim edinilmesine sebep olmaktaydı. Bu çalışmayla birlikte dış ticarete konu ürün yelpazesinin on yıllar içinde dönemselsel olarak değıştiğı ve dönüştüğü ortaya çıkmıştır. Bu nedenle iki ülkenin ticaretine konu ürünleri toptan bir bakış açısıyla verilmemeye özen gösterilmiştir. Nitekim ticaretin türü sürekli evrim geçirmektedir.

Eserde verilerin ölçü birimlerine dokunulmamakla birlikte Türkiye’de kullanılan birimler de parantez içinde gösterilmiştir. Dönüşümlerin hepsi ABD’de dönemin standartları kullanılarak yapılmıştır. Sonuçlar ayrıca güncel kabullerle de mukayese edilmiştir. Çalışmanın kaynaklarına gitmek isteyen uluslararası okuyucu düşünülerek orijinal verilere sadık kalınmıştır.²⁸

Bölüm 4’te emtiadan çıkıp ticaretin doğasına geçilmiştir. ABD’nin Osmanlı Devleti’ndeki ekonomik ilişkileri finans sektörü boyutu içermeyip sadece ticaretten ibarettir. Bu nedenle bölümde dinamik pazar koşullarında Amerikan ürünlerini satabilmek için yapılan çabalar işlenmiştir. Pazarlamada karşılaşılan engeller; rekabet, taklitçilik, ödeme sorunları, taşımacılık gibi ayrı başlıklar altına alınarak analiz edilmiştir. Acentelik faaliyetlerinde azınlıkların öne çıktığı görülmüş ve bunun nedenleri bulunmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti’nde varlık gösteren Amerikan misyonerlerinin iki ülke ticaretine katkı sunup sunmadıkları anlaşılmaya çalışılmıştır.

---

²⁸ Louis A. Fischer, Henry D. Hubbard, **Laws Concerning the Weights and Measures of the United States**, Government Printing Office, Washington 1904; Linda Crown, vd., **National Institute of Standards and Technology Handbook 133: Checking the Net Contents of Packaged Goods**, Government Printing Office, Washington 2011.

ABD-Osmanlı ilişkileri üzerine yapılan çalışmalar ya tüm ilişkileri ele alan bir çerçevede ya da özel konuları içerecek şekilde bir görünüm arz eder. Konuların yoğunlaştığı yegâne başlıklar Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıcı²⁹ ve misyonerliktir. Özellikle Türkçe literatür misyonerlik konusunda zengin içerik sunar. İki ülke ilişkilerini ticarî bir perspektiften işleyen en önemli çalışma ise Leland James Gordon'un 1932'de kitaplaştırılan doktora tezidir. Altı bölüm ve on dokuz alt başlık altında yazılan tezin daha çok o esnada yavaş yavaş yeniden gelişmeye başlayan Türk-Amerikan ilişkilerine bir katkı sunmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Kısacası tez 1930'ların siyasi durumuna pozitif bir mesaj vermektedir. Bu nedenle Gordon ticarete konu emtiaya dair detaylı bilgiler vermez. Örneğin "illuminating oil" ifadesi tüm çalışma boyunca bir sefer geçmektedir. Fakat ABD'den Osmanlı Devleti'ne askerî alımlar haricinde gelen en hacimli ürün gaz yağıdır. Gordon detaya girmeyip, senelik toplam ticaret hacimleriyle iktifa etmiştir. Yine de toplam ithalat ve ihracat oranlarını verirken yanlış analizlere yol açacak hatalar üretmiştir. Öncelikle 1864 ve 1877 verileri komple eksiktir. Osmanlı'nın ABD'ye ihracatında verdiği dokuz senenin oranları ise -aşağıda vereceğimiz teknik hatalar harici- sebebe dayanmayan yanlışlıklar içerir. "Türkiye'ye ihracat" olarak verdiği oranlarda üçüncü ülke menşeli ürünleri on dört sene eklerken, otuz altı sene eklemeyi tercih etmemiştir.³⁰ Ayrıca 1857-1883 arasındaki yirmi yedi senenin yirmi üçünde

---

²⁹ İlginçtir ki Cumhuriyet dönemindeki ilişkileri anlatan bir çalışma dahi öncelikle ABD ile temasın başlangıcını uzun uzadıya anlatarak başlamaktadır. Fakat Osmanlı'nın İngiltere, Fransa, Rusya gibi ülkelerle ilişkisine dair eserlerde böyle bir eğilim yoktur. Kanaatimizce Çağrı Erhan'ın bu konuyu kapsamlı ele alışından sonra yeni bilgiler ortaya çıkmadıkça yapılan bu tercih tekrara düşmeye neden olmaktadır.

³⁰ C&N serisinde ABD'nin ihracat raporları iki adettir: Birincisi ABD menşeli, diğeri üçüncü ülkelerden ABD'ye getirilip akabinde ihraç edilen ürünleri gösterir. Biz iki listenin nominal hacminde kırk yedi kat fark olmasından ötürü eşitlememek için ayrı işlemeyi tercih ettik. Yalnız genel ticaretin bütünlük halinde verildiği *Grafik 4I*'de bir arada gösterme cihetine gittik. Listeleri ayrı ya da bütünlük vermenin her ikisi de tutarlıdır. Gordon'un hatası ise bazı seneleri ekleyip bazılarını atlama-sıdır.

ABD'nin resmî dolaylı ticaret verilerini “Türkiye’den ithalat” listelerinin içine alarak sunmuştur. İlgili aralıkta ABD'nin dolaylı ticaret tablolarını tutmadığı (1872 ve 73) ya da tablo içeriğinde Türkiye'nin eksik olduğu (1863 ve 64) dört seneyi ister istemez ekleyememiştir. Bu da dengesiz bir görünüm ortaya çıkarmıştır. Yine 1884'ten itibaren bu tablo C&N serilerine dâhil edilmediği için Gordon'un bu tasarrufu kesikli bir veri seti ortaya çıkarmıştır. Oysaki resmî raporlarda dolaylı ticaret altında geçen bu ürünlerin izi ithalat tablolarında sürülmeye çalışılıysaydı; ABD'nin bu ticareti aslında menşe ülkesine değil de son satın alımın yapıldığı fatura ülkesinin verilerine eklediği görülebilirdi. Ya da ithal edilen ürünler tek tek toplansaydı da bu sonuca ulaşabilirdi. Böyle karmaşık araştırmalara girmek yerine sadece ABD'nin yıllık genel ticaret verileri referans alınsa, dolaylı ticaretin menşe ülkesine değil, yine fatura ülkesine eklendiği tespit edilebilirdi. Sonuçta böyle bir birleştirmeyi ABD'nin kendisi dahi yapmamaktadır. Aslında “dolaylı ticaret” konusunda yapılan bu hata kritiktir. Zira literatürde uzun yıllara sirayet eden iki yanlış algıyı üretmiştir: Birincisi ABD konsoloslarının bu dolaylı ticareti doğrudan ticarete dönüştürmek için verdiği çabalar görünmez kılınmıştır. İkincisi ise Osmanlı Devleti'nin ABD ile doğrudan ticaretinde tüm süreç boyunca dış ticaret fazlası verdiği zannedilmiştir.

Son olarak doğrudan İstanbul'dan idare edilmeyen ve dönemin ortasında İngiliz işgaline uğrayan Mısır'ın emtiası irdelenmemiştir. Zira bu konu başlı başına bir çalışmayı hak eder. Fakat yine de ileriki çalışmalara rehber olabilmek adına ABD ile Mısır arasındaki tüm genel ithalat ve ihracat oranları yıllar bazında derlenip grafikler halinde sunulmuştur.

